

PROBLEMELE PALEOLITICULUI SUPERIOR ȘI MEZOLITICULUI DE PE COASTA DE NORD-VEST A MĂRII NEGRE*

Cu 10 ani în urmă, pe teritoriul regiunilor Odesa și Nicolaev din Ucraina, de care mă ocup în articolul de față, nu se cunoșteau așezări specifice din paleoliticul superior și mezolitic. În ultimii ani însă s-au descoperit aici câteva monumente interesante și originale, importante pentru înțelegerea paleoliticului superior și mezoliticului de pe teritoriile învecinate ale Ucrainei, R.S.S. Moldovenești, precum și României. Materialele din aceste stațiuni ne permit să analizăm unele probleme generale ale dezvoltării culturii paleolitice și mezolitice.

Un monument de acest gen este în primul rând stațiunea paleolitică tirzie Bolșaiia Akkarja, situată în împrejurimile Odesei, nu departe de țărmul Mării Negre. Ea a fost descoperită de V.I. Kraskovski în 1955¹ și săpată de noi în 1959² și 1961. Aici s-a dezvelit în total o suprafață de peste 130 m²; s-au mai făcut de asemenea și 20 de sondaje.

Stațiunea se găsește în loc deschis. Stratul de cultură paleolitic se găsește în teren argilo-nisipos, la o adâncime de 0,55—1,05 m de la suprafață, avînd o grosime de 0,35—0,50 m. Acest strat conține o cantitate mare de spărturi de oase, precum și de silexuri prelucrate, patinate. De pe suprafața săpată de 130 m² s-au descoperit peste 5 000 fragmente de oase. După determinările făcute de N.K. Vereșceaghin și V.I. Bibikova, toate aparțin zimbrului sau bourului (*Bison sp.* sau *Bos sp.*). Alte animale lipsesc. Ne atrage atenția faptul că toate oasele sînt extrem de sfărîmate. Lipsesc cu desăvîrșire oasele întregi și grupele anatomice de oase.

* Comunicare prezentată la seminarul romîno-sovietic de arheologia orînduirii comunei primitive, ținut la București între 11—13 octombrie 1962.

¹ V. I. Kraskovski, *Стоянка поднепалеолитического времени вблизи Одессы*, în *KSIA-Kiev*, 7, 1957.

² P. I. Boriskovski, *Палеолитическая стоянка под Одессой*, în *KS*, 86, 1961; P. I. Boriskovski și V. I. Kraskovski, *Памятники древнейшей человеческой культуры Северо-западного Причерноморья*, Odesa, 1961.

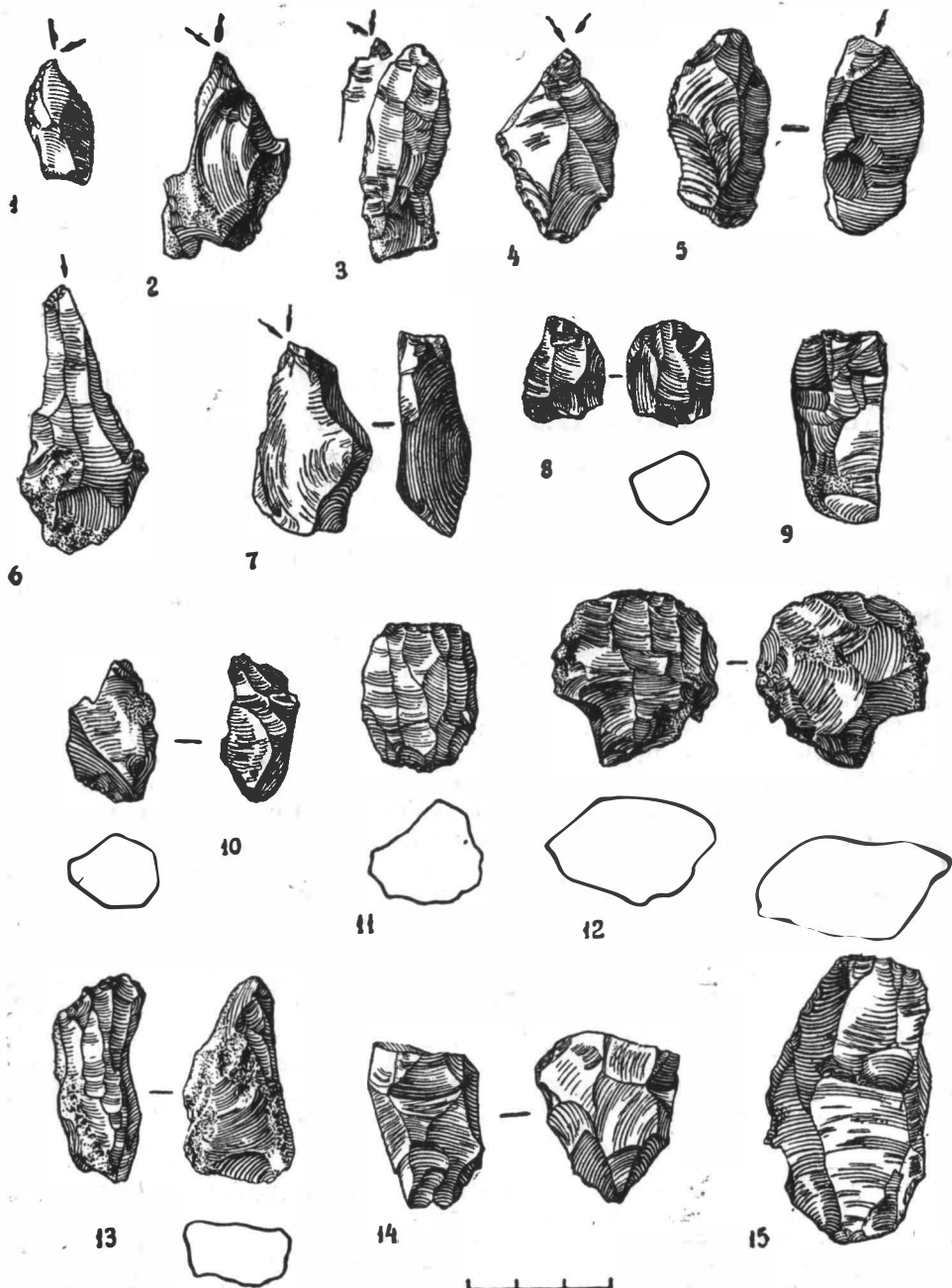

Fig. 1. — Bolşai Akkarja. Obiecte de silex.

V.I. Bibikova arată că o asemenea fărîmîtare a oaselor se întîlnește în peșterile mezolitice din Crimeea : Fatma-Koba, Șan-Koba etc. Pe baza ipotezei propuse de V.I. Bibikova, faptul se leagă de dorința de a extrage cantitatea maximă de substanțe nutritive din oase și, datorită probabil unei slabe și nepermanente aprovizionări cu carne, ca rezultat al posibilităților limitate de vînătoare.

Din stațiunea Bolșaiia Akkarja provin circa 19 000 silexuri paleolitice. Nu toate sectoarele stratului de cultură prezintă aceeași bogăție de silexuri. Pe 1 m² de strat de cultură se întîlesc între 50 și 180 silexuri. În același timp însă nu se poate stabili un sistem în răspîndirea silexurilor și a altor resturi de cultură pe teritoriul stațiunii. Complexe expresive, îngrămădiri de oase, silexuri și cărbuni lipsesc. Avem aici un tablou care amintește îndeaproape stratul mijlociu de cultură din stațiunea paleolitică Borșevo II³.

În stratul de cultură din Bolșaiia Akkarja se întîlesc și cărbuni de oase și bucățele de ocră roșu.

Suprafața totală a acestei așezări paleolitice era de aproximativ 1 500 m² (30 × 50 m). Ca material pentru confecționarea uneltelor au servit mici bolovani de silex cretacic, adus pe teritoriul stațiunii de la o distanță de cîteva zeci de kilometri, din valea Nistrului. Crementea este patinată. Unele silexuri sînt arse în foc. Bucățile de silex și nucleele nu depășesc 5—6 cm în diametru ; deseori se păstrează la suprafața lor porțiuni acoperite de crustă. Probabil că bolovanii de silex, folosiți pentru confecționarea uneltelor, nu depășeau 6 cm în diametru.

Din 19 000 de silexuri, aproximativ 570 exemplare (3%) sînt nuclee și aproximativ 570 exemplare (3%) sînt unelte. Restul sînt lame, așchii, solzi de silex fără retuș. Procentajul relativ redus de unelte finite și procentul relativ mare de nuclee dovedesc că materia primă era ușor accesibilă și nu se făcea economie, iar cioplirea inițială a bolovanilor de silex și confecționarea uneltelor se practica chiar în stațiune. Dimensiunile reduse ale bolovanilor de silex explică dimensiunile reduse ale uneltelor găsite aici.

Nucleele din Bolșaiia Akkarja sînt tipice, prismatice. Lipsesc atît nucleele discoidale, cît și cele mai tîrzii, în formă de creion, care să amintească mezoliticul.

Uneltele de silex din Bolșaiia Akkarja sînt destul de specifice, ele alcătuiind numai trei grupe distincte : 1) răzuitoare (aproape 90 ex.), 2) burine (aprox. 1000 ex.) și 3) lame în miniatură și vîrfuri cu latura teșită (aprox. 270 ex.). Unelte nucleiforme și străpungătoare se întîlesc destul de rar. S-au găsit cîteva zeci de exemplare de vîrfuri cu capătul retezat, lame și așchii cu un retuș ușor sau cu urme de folosire pe margini.

Răzuitoarele cu contururi regulate sînt confecționate pe capete de lame scurte și fragmente de lamă. Răzuitoarele duble mici sînt reprezentate doar de 5 exemplare. Burinele sînt de tipuri diferite : obișnuite, laterale, pe colț de lamă frîntă, multilaterale. Lamele în miniatură și vîrfurile care predomină la Bolșaiia Akkarja au marginea teșită, ele fiind reprezentate atît prin exemplare întregi, cît și prin fragmente. Ele nu sînt mai lungi

³ P. P. Efimenko și P. I. Boriskovski, *Палеолитическая стоянка Боршево II, in MIA*, 39, 1953, p. 76—79.

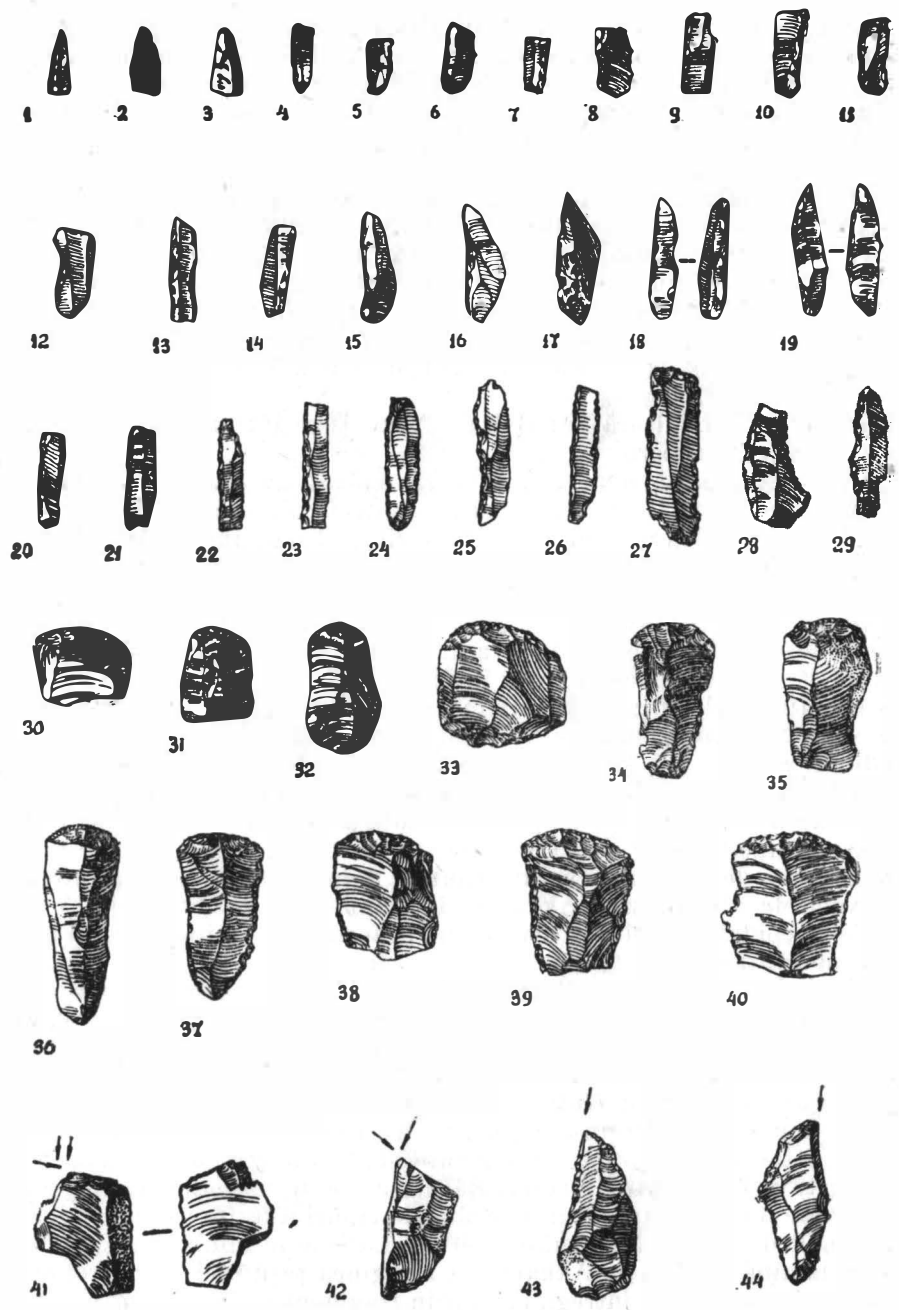

Fig. 2. — Bolşai Akkarja. Obiecte de silex.

de 3 cm și late de 0,8 cm. Cele mai multe sînt virfuri înguste, subțiri, cu marginea teșită dreaptă sau bombată. Retușul de teșire prin care e prelucrat capătul uneltei de multe ori formează virful ascuțit, uneori acesta fiind ușor retușat și pe partea opusă. Se întîlnesc lame cu marginea te-

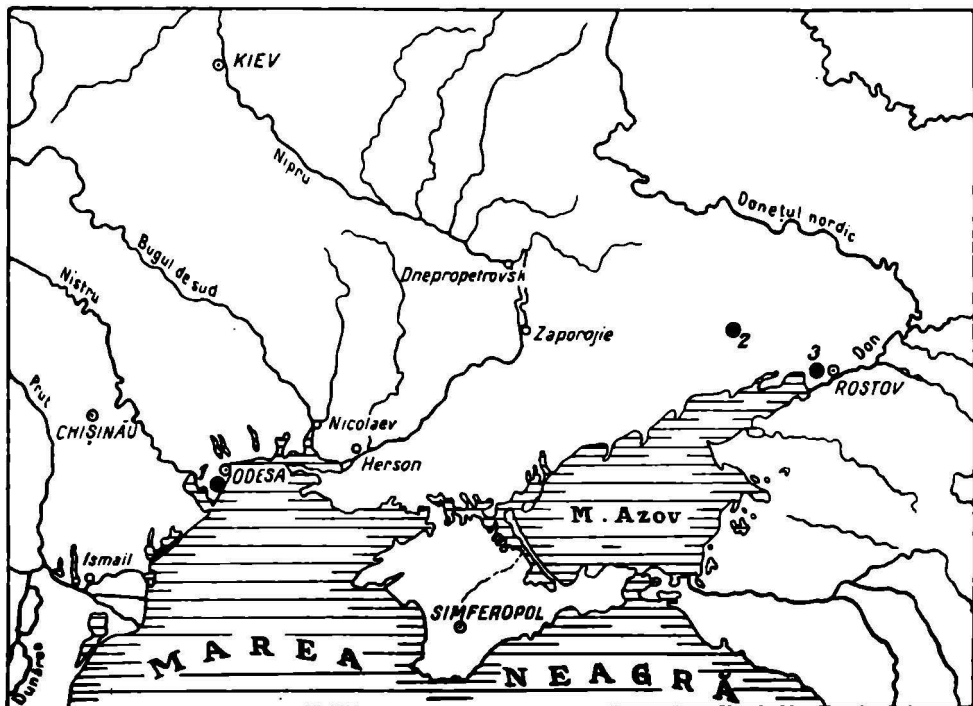

Fig. 3. — Stațiuni ale paleoliticului superior din zona de stepă : 1, Bolșaiia Akkarja; 2, Amvrosievka; 3, Kamennaia Balka I, II.

șită, fără virf la capăt. Uneltele din această grupă se deosebesc destul de mult între ele și nu alcătuiesc o serie stabilă care să repete una pe cealaltă. Ele erau fără doar și poate folosite ca inserții.

Bolșaiia Akkarja nu a fost locul unui popas vremelnic al vînătorilor. O atare interpretare a apariției stațiunii este contrazisă de abundența de silex spart de către om, de bogăția uneltelor și nucleelor precum și a așchiiilor de oase. Dar ea nu a fost nici o așezare de lungă durată cu locuințe de iarnă și vetre permanente de construcție complicată, asemenea celor descrise în stațiunile paleolitice din România⁴. Probabil că aceasta era un loc de popas sezonier, care nu a durat prea mult. Oamenii trăiau aici sub cerul liber. Dacă aici ar fi existat locuințe permanente, resturile de cultură ar fi alcătuit complexe strict localizate, așa cum se observă în multe

⁴ Maria Bitiri, *Vetrele paleolitice în România*, în SCIV, XII, 1, 1961.

așezări din paleoliticul superior. În comparație cu Mezin, Pușkari I, Kostenki I, Kostenki XIX, Molodova V și alte stațiuni se impune atenției uniformitatea planului stațiunii Bolșaiia Akkarja și lipsa oricărei concentrări a resturilor de cultură materială.

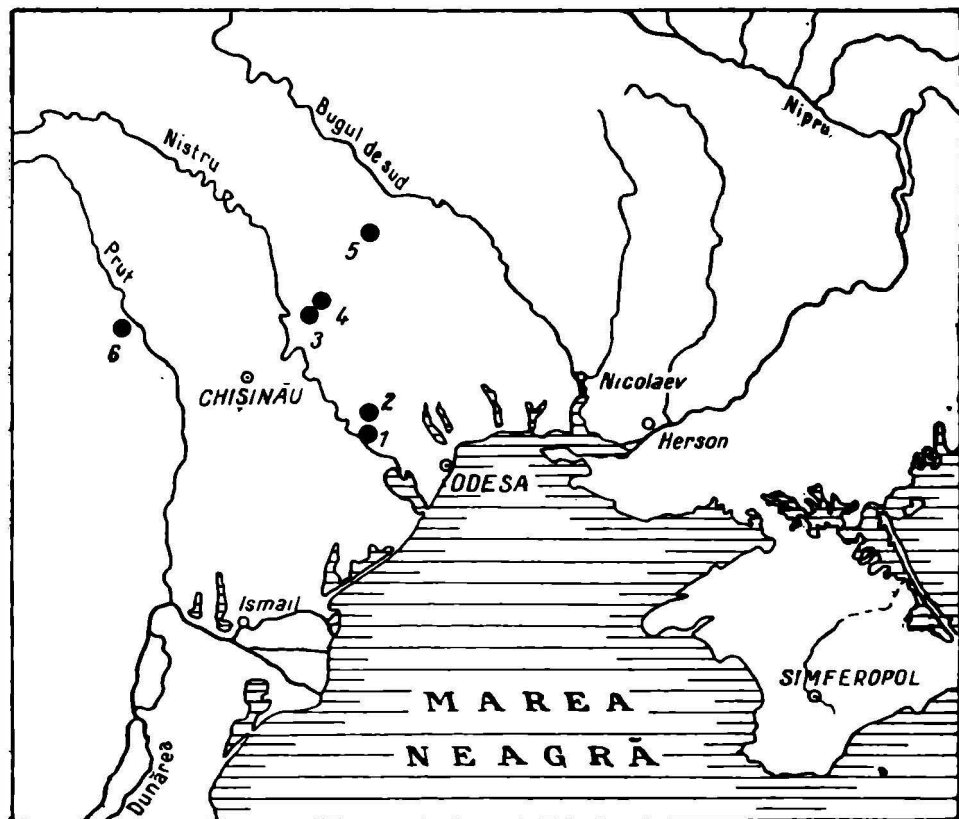

Fig. 4. — Stațiuni tardenoasiene de pe coasta de nord-vest a Mării Negre. 1, Grebeniki; 2, Ghirjevo; 3, Orlovka; 4, Dovjanka; 5, Poznanka; 6, Spinoasa.

Bolșaiia Akkarja poate fi datată la sfârșitul paleoliticului superior. Aici lipsesc elemente ale persistenței tehnicii de cioplire a silexului din epoca musteriană și solutreeană. Pe de altă parte, aici lipsesc caracteristicile tehnicii microlitice, mezolitice, cum sînt nucleele în formă de creion și uneltele geometrice. Inventarul de silex se menține încă în limitele formelor și tehnicii paleoliticului superior

Bolșaiia Akkarja se deosebește destul de mult și de așezări ale paleoliticului superior din peșterile din Crimeea și Caucaz. Elementul caracteristic al straturilor de cultură inferior și mijlociu din peștera Siureni I din Crimăea îl formează uneltele musteriene⁵. Unelte musteriene, întîlnite

⁵ E. A. Vekilov a, *Стоянка Сюрень I и ее место среди палеолитических местонахождений Крыма и ближайших территорий*, în *MIA*, 69, 1967.

În cantitate mare, sînt caracteristice și pentru primul și cel mai vechi stadiu de dezvoltare al paleoliticului superior din Transcaucazia⁶. În opoziție cu aceasta, în bogatul inventar din Bolșaiia Akkarja lipsesc cu totul unelte de tip musterian. În ceea ce privește stratul superior, cel mai tîrziu din Siureni I, aici dispar aproape cu totul formele musteriene, dar există o serie de exemplare de microlite geometrice (segmenti). Microlitele geometrice (tiunghiuri) sînt caracteristice și pentru stadiul al doilea, dar îndeosebi al treilea, de dezvoltare a paleoliticului superior din Transcaucazia. Or, la Bolșaiia Akkarja lipsesc cu totul microlitele geometrice, după cum lipsesc cu desăvîrșire aici acele *pièces écaillées*, caracteristice pentru stratul inferior din Siureni I și pentru stadiile II și III ale paleoliticului superior din Transcaucazia.

Bolșaiia Akkarja se deosebește mult de stațiunile paleoliticului superior din Crimeea și Caucaz prin caracterul așezării, prin modul de trai și prin gospodăria locuitorilor săi. Locuitorii din paleoliticul superior al Crimeii și Caucazului erau locuitori tipici de peșteră, care vînau diferite animale. Spre deosebire de aceștia, locuitorii din Bolșaiia Akkarja din paleoliticul superior locuiau în stepă și vînau exclusiv zimbri sălbatici. În aceeași măsură, Bolșaiia Akkarja se deosebește și de peșterile paleoliticului superior din Bulgaria⁷.

Toate acestea nu permit, după părerea noastră, să legăm Bolșaiia Akkarja de regiunea africano-mediteraneană de dezvoltare a culturii paleoliticului superior.

Dar Bolșaiia Akkarja se deosebește și mai mult de stațiuni ca Molodova V, Kirilovskaia, Gonți și alte stațiuni ale regiunii europene periglaciare de dezvoltare a culturii paleoliticului superior. Să luăm ca exemplu Molodova V pe Nistru⁸, așezarea cea mai apropiată de Bolșaiia Akkarja (la o distanță de 160 km). Locuitorii dela Molodova V vînau diferite animale. În straturile de cultură de la Molodova V s-au păstrat resturi ale unor locuințe permanente. Inventarul de silex de la Bolșaiia Akkarja amintește cel mai bine inventarul de silex al straturilor superioare de cultură de la Molodova V (straturile II, 1a și 1) unde sînt reprezentate aproape exclusiv burine, răzuitoare și lame miniaturale cu marginea teșită (e drept, în cu totul alte proporții decît la Bolșaiia Akkarja; în aceste straturi de la Molodova V, numărul burinelor este de cîteva ori mai mare decît numărul răzuitoarelor și lamelor cu marginea teșită). Dar în aceste straturi superioare din Molodova V s-au găsit diferite obiecte de os, numeroase oase de ren, cal și alte animale. Diferitele complexe ale paleoliticului superior de la Molodova V se deosebesc destul de mult între ele; dar toate împreună se deosebesc mult mai mult de complexul vast și în același timp monoton de la Bolșaiia Akkarja. Așezările paleoliticului superior de pe cursul

⁶ S. N. Zamiatnin, *Палеолит западного Закавказья*, în *Сборник Музея антропологии и этнографии*, XVII, 1957.

⁷ Vezi de ex. N. Djambazov, *Нови данни за палеолита в България*, în *Изследвания в чест на акад. Д. Дечев*, Sofia, 1958; M. Mikov și N. Djambazov, *Деветашката Пещера*, Sofia, 1960 și altele.

⁸ A. P. Cerniș, *Палеолитична стоянка Молодова V*, Kiev, 1961.

mijlociu al Nistrului, ca Babino I și Voronovița 1°, în care se întâlnesc foarte puține lame în miniatură cu latura teșită, se deosebesc și mai mult de Bolșaiia Akkarja.

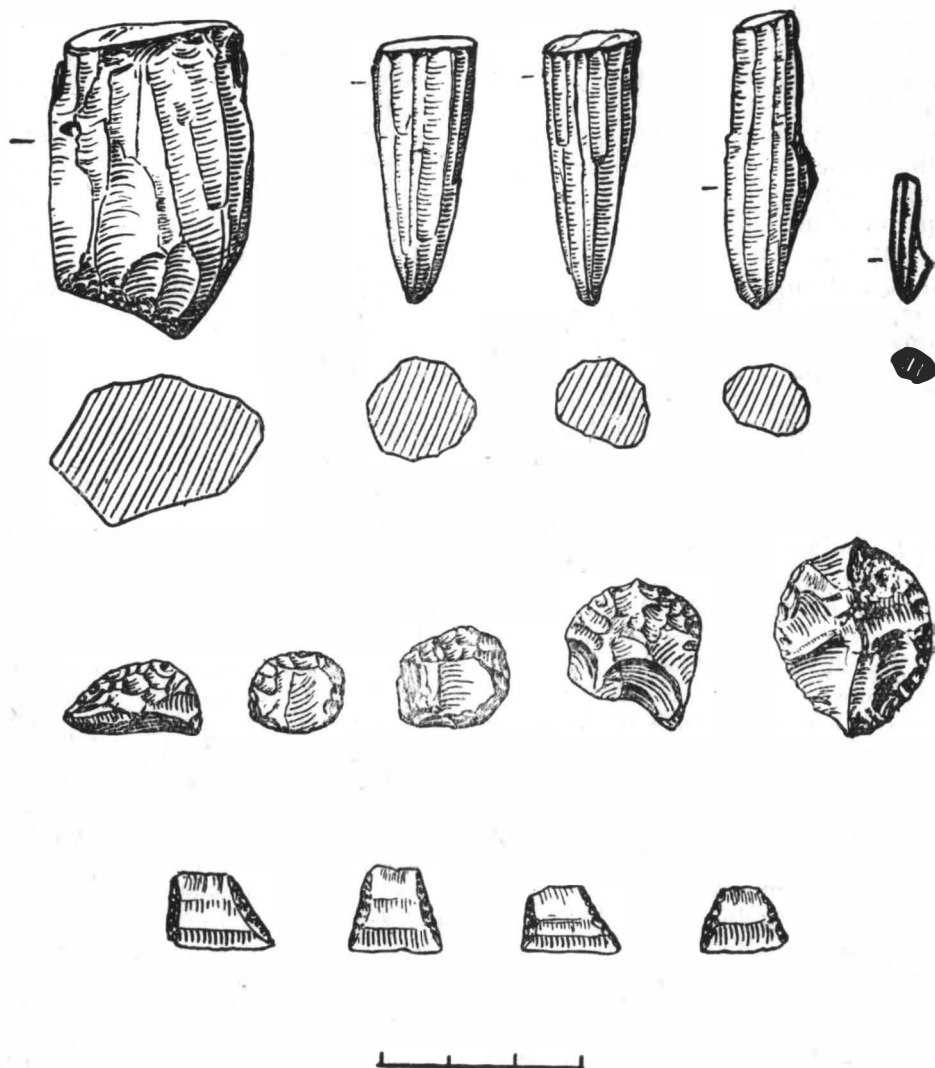

Fig. 5. — Greheniki. Obiecte de silex.

Bolșaiia Akkarja se deosebește și mai mult de numeroasele stațiuni ale paleoliticului superior din bazinele Niprului, Desnei, Donului (așezări

^o A. P. Cerniș, *Поздний палеолит среднего Приднестровья*, în *Труды комиссии по изучению четвертичного периода*, XV, 1959.

tipice de lungă durată ale vânătorilor de mamuți, reni, cai sălbatici), cu un material de silex cu totul deosebit de cel din Bolșaiia Akkarja. Numai inventarul de silex din stratul II al stațiunii Telman din Kostenki¹⁰ amintește destul de aproape inventarul din Bolșaiia Akkarja, deși este mai variat și însoțește un material faunistic mai divers, precum și resturi ale unor locuințe de lungă durată.

Există însă și stațiuni ale paleoliticului superior care din toate punctele de vedere amintesc îndeaproape Bolșaiia Akkarja și, ca și aceasta, se deosebesc mult atît de așezările regiunii africano-mediteraneene, cît și de cele din regiunea europeană periglaciară. Așa sînt așezările de la Amvrosievka din bazinul Donețului¹¹ și Kamennaia Balka I și II din apropiere de Rostov pe Don¹². Și ele sînt situate în stepele pontice și reprezintă locuri de popasuri sezoniere de scurtă durată ale vânătorilor de tauri sălbatici — zimbri și bouri. Alte animale fie că nu erau de loc vîinate (Amvrosievka), fie că erau vîinate în cantitate restrînsă. Inventarul de silex al tuturor acestor stațiuni este reprezentat exclusiv prin răzuitoare terminale, burine și inserții miniaturale predominante — lame și vîrfuri cu latura retușată abrupt. Uneltele de tip mustertian și microlitele cu forme geometrice, atît de caracteristice pentru paleoliticul superior din regiunea africano-mediteraneană, lipsesc cu desăvîrșire.

Stațiunea de la Amvrosievka (nu mă refer la osuar, complexul uriaș de oase de zimbri, ci la așezarea situată în apropiere și legată de el) amintește mai mult decît oricare alta, Bolșaiia Akkarja. Aci găsim exact același strat de cultură ca la Bolșaiia Akkarja, bogat în silexuri și spărturi de oase de zimbri, lipsind în același timp oasele întregi și grupele lor.

Dar între cele patru stațiuni amintite există și deosebiri. Nu se poate vorbi de o deplină identitate, nu putem spune că ele reprezintă urme de cultură lăsate de unul și același trib. La Amvrosievka sînt mai multe unelte nucleiforme decît la Bolșaiia Akkarja. Uneltele de silex de la Amvrosievka și Kamennaia Balka sînt ceva mai mari decît la Bolșaiia Akkarja, ceea ce se explică prin abundența de zăcăminte bogate în silex din bazinul Donețului și regiunea Mării de Azov, în timp ce locuitorii paleolitici de la Bolșaiia Akkarja erau nevoiți să utilizeze bolovani mici de silex de rîu. În sfîrșit, unele din lamele cu latura teșită de la Kamennaia Balka au o formă dreptunghiulară, deosebită de cele din Amvrosievka și Bolșaiia Akkarja. Dar aceste deosebiri sînt secundare și lipsite de importanță în comparație cu deosebirile care separă cele patru stațiuni mai sus-amintite, atît de stațiunile situate mai la nord în regiunea europeană periglaciară, cît și de stațiunile situate mai la sud în regiunea africano-mediteraneană.

¹⁰ A. N. Rogacev, *Мезолитные стоянки Костенковского-Боршевского района на Дону и близлежащих культур в эпоху верхнего палеолита на Русской равнине*, în *МИА*, 69, 1957, p. 47—56.

¹¹ P. I. Boriskovski, *Палеолит Ужрицы*, 1953, p. 352—362.

¹² M. D. Gvozdover, *Разведки палеолита на Нижнем Дону*, în *Известия Ростовского областного музея Крезидения*, nr. 1 (3), Rostov pe Don, 1969; Idem, *Палеолитическая экспедиция НИИ и Музея Антропологии МГУ в 1959 и 1960 гг.*, în *Вопросы антропологии*, 7, 1961.

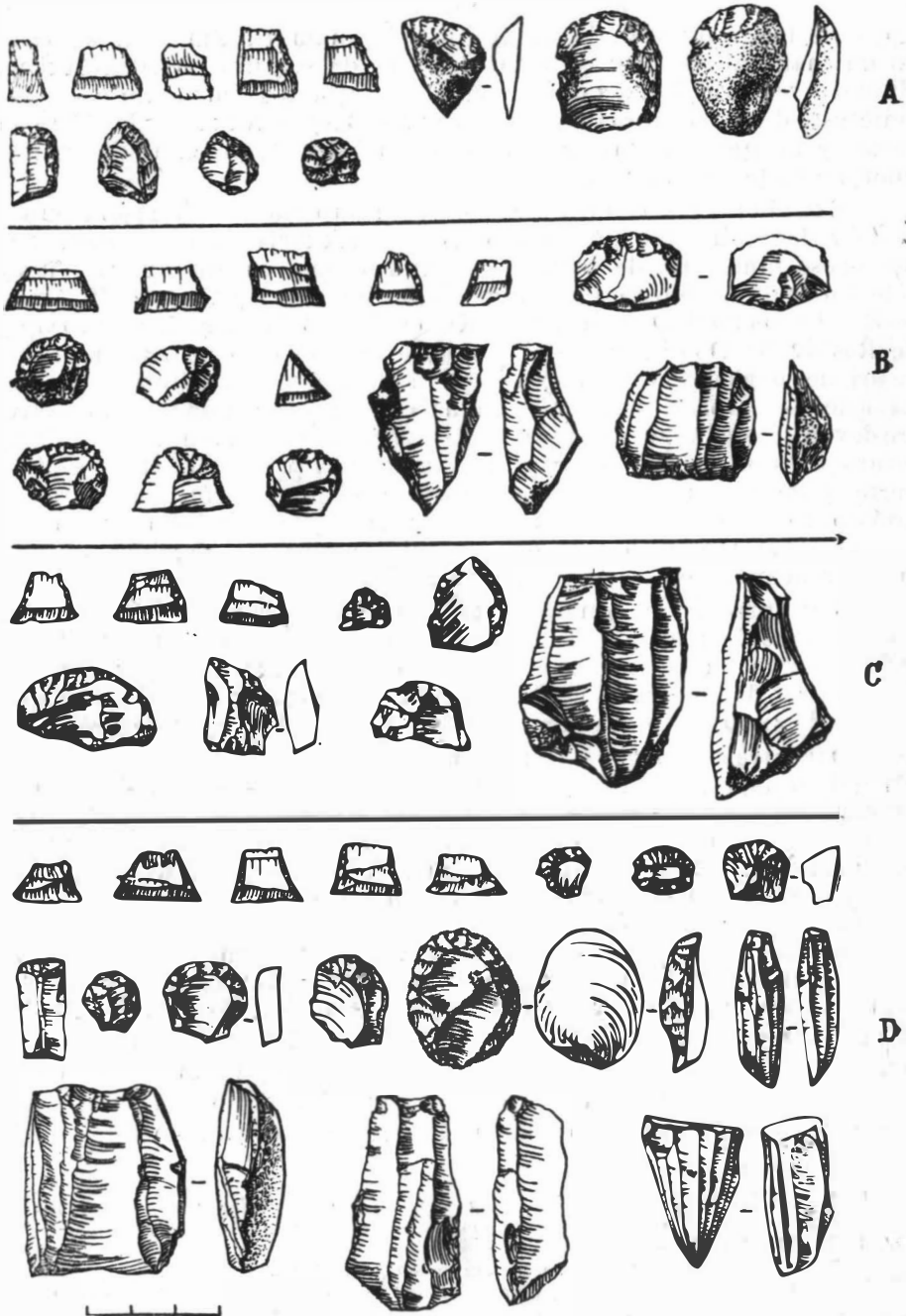

Fig. 6. — Obiecte de silex din stațiunile tardenoasiene : A, Dovjanka ; B, Ghirjevo ; C, Orlovka ; D, Poznanka.

Materialele din Bolșaia Akkarja, în comparație cu materialele din Amvrosievka și Kamennaia Balka I și II permit să se pună problema existenței unei regiuni deosebite în dezvoltarea culturii paleoliticului superior ocupînd, parcă, o poziție intermediară între regiunea europeană periglaciară și regiunea africano-mediteraneană. Ea cuprinde stepele nord-pontice și ale Mării Azov.

Deocamdată este greu să caracterizăm această regiune și să-i stabilim limitele. Pentru aceasta numărul stațiunilor este cu totul insuficient. În special, nu ne sînt clare limitele de vest ale acestei regiuni. Dacă paleoliticul superior de pe cursul mijlociu al Nistrului face parte, în esență, din regiunea europeană periglaciară, iar paleoliticul superior din Bulgaria face parte din regiunea africano-mediteraneană, paleoliticul superior din România¹³ încă nu poate fi legat cu certitudine de una sau alta dintre grupele locale. Evident că este o problemă de studiat în viitor. Cred că paleoliticul superior de pe malul Prutului (Stîncă Ripiceni) și din regiunea Biczului (Ceahlău) se apropie de paleoliticul superior de pe cursul mijlociu al Nistrului, făcînd și el parte din regiunea europeană periglaciară.

Așadar vedem că materialele din Bolșaia Akkarja permit să punem unele probleme importante de ordin arheologic și istoric. Asemenea probleme ridică în egală măsură și materialele din stațiunea tardenoasiană mezolitică Grebeniki de pe cursul inferior al Nistrului, din apropiere de Tiraspol¹⁴, descoperită de noi în anul 1954. Stațiunea Grebeniki, ca și Bolșaia Akkarja, este așezată într-o regiune de șes, în stepă. Din păcate, stratul de cultură din Grebeniki este distrus, iar silexul prelucrat provine numai din culegeri de la suprafață. Colecția numără circa 4 000 silexuri. Ca și la Bolșaia Akkarja, materia primă pentru confecționarea uneltelor a constat din mici bolovani de silex cretacic, adus de la o distanță de 15 km, de pe malul Nistrului. Dar dimensiunile obiectelor de silex din Grebeniki sînt mult mai reduse decît la Bolșaia Akkarja. Numai unele nuclee ating lungimea de 6 cm. Lungimea maximă a răzuitoarelor, lamelor și a altor unelte este de 3 cm. Formele obiectelor de silex sînt mult mai regulate, decît la Bolșaia Akkarja. Ne găsim în fața unui număr important de microlite geometrice tipice.

Colecția numără peste 80 nuclee prismatice. Ele poartă urme de desprindere a unor lame subțiri, înguste, cu marginile paralele și uniforme. Nucleele subțiri, conice, avînd forma unor creioane, prezintă contururi deosebit de regulate : aceste nuclee nu se întîlnesc în complexele din paleoliticul superior și sînt caracteristice pentru tehnica mezolitică. Tot atît de caracteristice pentru mezolitic sînt și lamele de silex înguste și subțiri

¹³ C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Le paléolithique dans la République Populaire Roumaine à la lumière des dernières recherches*, în *Dacia*, N.S., I, 1957.

¹⁴ P. I. Boriskovski, *Разведки памятников каменного века между Тирасполем и Раздельной*, în *Материалы по археологии северного Причерноморья*, 1, Odesa, 1957; G.F. Korobkova, *Тарденуазская стоянка Гребеники в Нижнем Поднестровье*, în *КС*, 67, 1957; G. V. Grigorieva, *Новые данные о тарденуазской стоянке Гребеники в Нижнем Поднестровье*, în *Записки Одесского археологического общества*, vol. I (34), Odesa, 1960; C.S. Nicolăescu-Plopșor, *Descoperiri tardenoasiene în R.S.S. Moldovenească*, în *SCIV*, XI, 1, 1960.

